

<https://tinyurl.com/HaSiddur>

הסידור ממקורותיו

לימות החול

Images included are published with the permission of:

Alliance Israelite Universelle (Paris)
ANU Museum of the Jewish People (Ms. 1)
Biblioteca Apostolica Vaticana
Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze
Bibliothèque de Geneve
Bibliothèque nationale de France
British Library Board
Bodleian Libraries at University of Oxford
Cambridge University Library
Friedberg Genizah Project
Jewish Theological Seminary
LKCAJS, KCSC, University of Pennsylvania
Manuscript Library at Duke University
Mr. Avigdor Klagsbald
National Library of Israel
National Library of Russia
Staatsbibliothek zu Berlin
University of Manchester
Yad Yitzhak Ben-Zvi Institute (Jerusalem)
Zentralbibliothek Zürich

©

כל הזכויות שמורות לבעלי הצילומים ומשה-צבי וידר

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגרי מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מופיע בספר זה או האתר הקשור (ועיין אבן שלמה ג:ח).

thesiddur@gmail.com

ישראל תשפ"ד

מהדורה 0.2023.12.19

ISBN 978-965-598-645-7

הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

HaRav Avigdor Nebenzahl

הרב אביגדר יחזקאל נבנצל

רב בירושלים העתיקה תובב"א
מח"ס ביצחק יקרא
מציון מכלל יומי
שיחות לחמישה חומשי תורה ומועדים

בס"ד, תאריך

ג' פ"ז

ראיתי את החבורה ב"הסידור ממקורותיו" ונהניתי.
הקב"ה יעזור שתעלה מעלה מעלה ויפוצו מעינותיך חוצה
צעיר הלויים
אביגדר נבנצל

בס"ד

ראיתי את החבורה "הסידור ממקורותיו" ונהניתי.
הקב"ה יעזור שתעלה מעלה מעלה ויפוצו מעינותיך חוצה
צעיר הלויים
אביגדר נבנצל

הרב יוסף צבי רימון שליט"א

יוסף צבי רימון

רב אזורי - גוש עציון
ראש הישיבה רב המרכז האקדמי לב
נשיא סולמות ולאופק

רחוב תבנית אברהם 10
אלון שבות 9043300
משרד: 02-9933644
נייד: 052-5456060
פיקס: 153-2-9933644
rimonit613@gmail.com

בס"ד, ר"ח מרחשון ה'תשפ"ד

מכתב ברכה

לספר "הסידור ממקורותיו"

ראיתי חלקים מ"הסידור ממקורותיו" של הרב משה צבי וידר שליט"א, ונהניתי מאוד. המחבר בדק כל תפילה ותפילה, מהו מקור התפילה, מהן הנוסחאות השונות, מהו המקור ומהי ההשראה שעליה מתבסס הנוסח. כבר שנים רבות אני עובד על הכנת סידור תפילה. המוקד של הסידור שעליו אני עובד הוא לתת השראה לכל קטע בתפילה, לרומם את המתפלל. כמו כן, לתת הנחיות הלכתיות באופן מסודר ונעים. לפני שנים הבנתי, שבנוסף, צריך לכתוב על כל קטע מהיכן הגיע לסידור (כדרך שעשיתי בהגדה של פסח) ולעיתים לציין נקודות נוספות ביחס לנוסח. אם היה בפני הספר "הסידור ממקורותיו" הייתי חוסך שעות עבודה רבות. ממבט בכמה קטעים, ניכר שהמחבר עשה עבודה רצינית מאוד, וכאמור, מעבר להבאת המקור, גם הביא את כל הנוסחאות השונים בסידוריו הגאונים והראשונים, האריך ביחס לשינויי הנוסחאות וגם הביא צילום מקורי של הנוסח הראשון הידוע לנו, שבו מופיע קטע זה. מצד אחד, אנחנו נאמנים לנוסח שמקובל עלינו, כל אחד בהתאם למנהג שלו, אולם, מצד שני, חשוב להכיר את הנוסחאות השונים, ובכך להבין לעומק את המשמעות של כל קטע בתפילה. מרשים לראות, כיצד אחרי כל כך הרבה שנים, וכל כך הרבה גלויות, עדיין בסיס הסידור זהה בכל הנוסחאות. עבורנו, כל הבדל הוא משמעותי וטוב ללמוד עליו, אולם, הבסיס זהה למרות כל הגלויות. בע"ה שיהיה הסידור לתועלת, וייתן חיזוק לעולמה של התפילה.

ברכת ה' עליכם,

יוסף צבי רימון

הרב יהושע ויצמן שליט"א

בס"ד

תשרי התשפ"ד

58-005-347-1 137

מכתב ברכה

שמחתי לראות שידידי ר' משה וידר הי"ו, איש תורה ומעשה, מוציא לאור ספר על התפילה ומקורותיה.

התפילה היא עבודה שבלב, ודורשת כוונת הלב. כל ספר שמגלה טפח נוסף מעומקה ומסודותיה, יש בכך מעלה גדולה וסיוע למבקשים להתפלל מעומק לבם.

הנני לברכו שיפוצו מעיינותיו חיצה, "ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה", בכריאות, הרווחה ושמחה ושפע ברכה והצלחה, לאורך ימים ושנים טובות.

בברכת התורה,

יהושע ויצמן

ראש הישיבה

יו"ר מרכז ישיבות בני עקיבא

מעלות, ת.ד. 222 מיקוד 2101101 Ma'alot, Zip 2101101 | טל 04-9979708 | פקס 04-9972790 Fax
www.yesmalot.co.il | office@yesmalot.co.il

מפתח

8	הקדמה
13	שחרית
179	מנחה
200	ערבית
235	קריאת שמע על המטה
247	הלל
258	ראש חודש
271	קריאת התורה
295	נספחים
i	Introduction

הקדמה

במהלך אלפיים השנים האחרונות, התפתחה התפילה היהודית ממרכיבים וטקסטים חופשיים¹ לליטורגיה סטנדרטית יחסית המורכבת מטקסטים קבועים שנאמרים על בסיס קבוע. הסידור שנוצר הוא שמיכת טלאים של תפילות ארוגות יחד; חלקן עתיקות יומין בנות אלפי שנים ואחרות, שנתוספו במאות השנים האחרונות. בחלוף השנים, עם היווצרותו של סידור התפילה במתכונתו הנוכחית, שינויים מכוונים או מקריים הסתירו עוד יותר את הקשר שלנו עם מקורות התפילות. על כך כתב ר' יואל סירקס "ועכשיו נהגו לשנות על פי הסידורים הנדפסים מחדש, כל אחד לפי רצונו, ולא שאלו פי הגדולים אשר בארץ, ועתידין ליתן עליהן את הדין" (ב"ח או"ח מו:ג).

למדנות ליטורגית שגשגה במהלך המאה האחרונה תודות לכמה התפתחויות. גילוי הגניזה הקהירית חשף בפנינו אלפי קטעים המעידים על תפילות וגרסאות נשכחות. כמו כן, האימוץ הרציף של הטלפון, התקדמות מערכת הדואר והמצאת הדואר האלקטרוני הגדילו בגדילה מעריכית את השיתוף וההשוואה של עבודות אקדמיות. לבסוף, הופעת המרשתת איפשרה את תהליך הדיגיטליזציה של כתבי יד בספריות ברחבי העולם, ומאפשרת לכל המעוניין גלישה וסקירה של אלפי כתבי יד מקוריים וקטעי גניזה מהבית. למרות ההתקדמויות הללו, עבודות שפורסמו התקשו לעמוד בקצב. אמנם התפרסמו עבודות רבות המתמקדות בתחום מסוים (כגון חקר הגניזה או ספרות רבנית), אך מעט ספרים יצאו לאור שניצלו את כל המשאבים הזמינים כיום כדי להנגיש לקורא וללומד את מכלול הידע הקיים לפנינו בליטורגיה יהודית.

החיבור שלפניכם מכוון לשני סוגים של מעיינים, המתפלל היומיומי והחוקר. במסכת אבות (ביג) מורה לנו רבי שמעון בן נתנאל "אל תעש תפילתך קבע". עבור רבים מאיתנו, המשתמשים באותו סידור, המורכב מאותו טקסט קבוע, על בסיס קבוע, קשה להימנע מתפילת "קבע". לפיכך, סידור זה בא לשדרג את חויית תפילותינו היומיומיות על ידי חשיפה למקורות העיקריים המוצגים באופן חזותי שובה לב. כמו כן, הסידור מיועד למי שמחפש הבנה עמוקה המבוססת על מחקר מקיף בתולדות סידור התפילה והתפתחותו. רבים מאיתנו נכללים בשתי הקבוצות הללו ולפיכך, נוכל להפיק תועלת מרובה מעיון בסידור זה. בסידור זה באו לידי ביטוי היתרונות של טכניקות למדנות מודרניות כדי לעזור לנו לקיים את דברי רבי שמעון (אל תעש תפילתך קבע).

למי שמתפלל בקביעות

האתגר הגדול בחיבור לתפילות היומיומיות הוא להבין מדוע אנו אומרים את מה שאנו אומרים. לעיתים רחוקות, התרחש שינוי בסידור שהגיע יד

¹ ירושלמי ברכות ד: ד' "אחינופל היה מתפלל שלש תפילות חדשות בכל יום... רבי אלעזר היה מתפלל תפילה חדשה בכל יום. רבי אבהו היה מברך ברכה חדשה בכל יום."

ביד עם נימוק ברור שמסביר את השינוי. באותם מקרים, ציינתי את הנימוק לשינוי. למרבה הצער, לא פעם, אין נימוק ברור. כאשר הנימוק אינו ידוע, הבנת הרקע וההנסיבות שהביאו להכללת התפילה לראשונה מהווה בסיס חיוני לתיאוריות. ולכן התמקדתי בעובדות סביב העיתוי של השינויים. למי שמעוניין לחקור תיאוריות הקשורות מדוע כל תפילה נכללה, אני ממליץ בחום על ליטורגיה יהודית: היסטוריה מקיפה (אלבוגן), הסידור המפורש החדש (וינגרטן) וסדר בסידור (ברק).

בכל תפילה מנסה הסידור לענות על השאלות הבאות:

א. באיזו תקופה הוכנס מרכיב זה לתפילה היומית? תקופת כל תפילה ממוקמת באמצעות אינפוגרפיקה בראש כל עמוד המציגה ציר זמן להתפתחות הסידור. ציר הזמן מחולק לחמש תקופות:

1. מקדש (בערך 500 לפנה"ס עד 70 לספירה)
2. רבנן (70-589)
3. גאונים (590-1038)
4. ראשונים (1039-1563)
5. אחרונים (1564-היום)

ב. מהי האיזכור הקדום ביותר שמתייחס לתפילה זו בתוך הליטורגיה היומית הקבועה? שאלה זו נדונה בחלק העליון של העמוד לכל תפילה תחת כותרת הופיע בסידור.

ג. מהו כתב היד הקדום ביותר הידוע לתפילה זו? כיום, עשרות אלפי כתבי יד מקוריים וזמינים במרשתת וניתן לצפות בהם בקישור ישיר לספריות ואוספים בכל רחבי העולם. פרי עמל של מחקר מעמיק מאפשר להציג תמונה של כתב היד העתיק ביותר הידוע עם הערות הסבר. לכל כתב יד צוין כיתוב הכולל תיארוך משוער של זמן כתיבתו והערות שוליים נוספות המפנות את הקורא המעמיק למרכיבים בעלי עניין משמעותי בכתב היד.

יצירה זו אינה מיועדת להיות סידור מקיף. לפיכך, טקסטים רבים המצויים לרוב בסידורים מודרניים (הלכות תפילה, תפילות נדירות, ברכות הנאמרות מחוץ למסגרת התפילה) אינם כלולים בו.

הפריסה החזותית וארגון הסידור תוכננו בקפידה כדי לתרום ולהעשיר את חווית התפילה. במידת האפשר, תפילות מובאות על דף בודד כדי למנוע את הצורך לדפדף בעיצומה של תפילה. הגופן, הגודל והמרווח של הטקסט נבחרו מתוך מחשבה על קלות הקריאה. הערות אקדמיות הוצבו בשוליים והסימונים הופיעו בגופן אפור כדי למנוע הפרעה לריכוז בתפילה. כתבי היד שנבחרו שופרו באופן דיגיטלי כדי להציג את הטקסטים העתיקים בצורה קריאה ככל האפשר.

לחקור הסידור

מאות ספרים ומאמרים נכתבו על ידי מחברים מלומדים. יצירות אלה מתארות את התהליך שעברה התפילה מאז שלביה הראשונים בימי בית ראשון ועד ימינו. עבודה זו המוצגת לפניכם, מבקשת להתבונן על התהליך ההתפתחותי של הליטורגיה היהודית מנקודת מבט ההפוכה. עבודה זו

מבקשת לנתח את הליטורגיה המצויה כיום בידינו כדי להבין כיצד נוצרה. קיימת מחלוקת מעניינת בשאלה: האם היה קיים אי פעם טקסט תפילה שמהווה "אב נוסח", אשר ממנו התפתחה התפילה לנוסחים מרובים המצויים בידינו כיום?² למרות זאת, קיימת הסכמה רחבה "שכל המיושן מחבירו הוי יפה מחבירו" (בבלי בבא בתרא צא:). לפיכך יש ערך רב להשוואת הטקסטים העתיקים ביותר³. זאת ועוד, נראה בעיני רשלי דון בתיאוריות לגבי סיבות להכללת חלקים מהליטורגיה מבלי להבין תחילה את העיתוי של הכללתם.

סבירה היא ההנחה שהמקור הקדום ביותר לתפילות שלנו הוא סדר עמרם גאון שחי במאה התשיעית. יחד עם זאת, טענה זו נתקלת בקשיים רבים. ראשית, כתב היד המקורי של סדר רב עמרם גאון אבד. עובדה זו פותחת פתח להשתרבותן של טעויות בטקסט בזמן העתקתו. יתר על כן, הליקוטים המוקדמים בכתב של התפילות לא נתפסו כגרסה שהוכנה כדי שתהפך בבוא העת נוסח מחייב ושאמורה היתה להיות מסמך המתעד תיעוד היסטורי. הסיפורים הללו היו "מסמכים חיים" עבור בית הכנסת שבו הם שימשו⁴. הערות בכתב היד נוספו כדי לשמור על עדכניות בד בבד עם הליטורגיה ההולכת ומתפתחת של הקהילה. כאשר נוצר עותק חדש, הערות אלו שולבו בצורה חלקה בכתב היד החדש. אמנם עריכה דינמית זו שירתה מטרה מעשית מאוד, אולם היא גרמה לאובדנו והיעלמותו של טקסט המקור. בשל הגורמים שצינו לעיל, יש לבחון בזהירות רבה את כתבי היד שבידינו מסדר רב עמרם, שנכתבו מאות שנים לאחר חיי רב עמרם גאון⁵. סדרים מוקדמים קלאסיים אחרים כגון סדר רב סעדיה גאון⁶ ומחזור ויטרי, חייבים להבחן באופן דומה. אך, יש לציין שבחיבורים אלה פער השנים בין המחבר הראשון לכתב יד שבידינו קטן משמעותית.

מהימנות גבוהה יותר יש לייחס למקורות אשר מחוץ לסידור, המספקים עדות על נוסח הליטורגיה. עדי נוסח עקיפים כאלה יכולים לסייע בשחזור נוסח התפילה הקדום. לדוגמא: אם בתלמוד מופיע שנוסח הברכה לאחר קריאת שמע מתחילה במילים "אמת ואמונה", אין זה סביר שנוסח התפילה המקורי התחיל בניסוח אחר והוא שונה בשלב מסוים ל"אמת ואמונה" ולאחר מכן עודכן נוסח התלמוד בהתאם⁷.

עבודה זו מנסה לחשוף את הטקסטים הקדומים ביותר באמצעות חקירת שלושה היבטים:

א. מהו הנוסח בסידורים הראשונים? הטקסטים במהדורות המודפסות של סדר עמרם גאון (גולדשמידט – כ"י לונדון Or.

² ראה היינמן, עיוני תפילה עמ' 79. לעומת זאת דעתו של פליישר, לקדמוניות תפילות החובה בישראל עמ' 526.
³ שו"ת חתם סופר יו"ד יט: "הפכל: החדש אסור מן התורה בכל מקום, והישן ומיושן משובח מןו."
⁴ אריה גולדשמידט מבוא לעמוד ויטרי "היות הספר במוהותו בעל תכלית שימושית, ולא ספר הלכות רגיל...פה ושם נאלצו המעתיקים או המסדרים להתאים את המחזור לנהוג אצל מןמין העותק."
⁵ ארליך נגזי קדם ג עמ' 16 "על נוסחי התפילה בסידור רב עמרם לא ניתן לסמוך, כדוע, אפילו במקום שקל כתבי היד גורסים את אותה הלשון"
⁶ דניאל גולדשמידט מבוא לסדר רע"ג השלם "הוסיפו בו דרך קבע פסקים חדשים כדי שהטקסט שבידם יתאים למציאות ההלכתית שביניהם"
⁷ ארליך נגזי קדם ג עמ' 16 "נוסח הסידור במהדורה החדשה שונה בפרכים רבים מרוב קטעי סידור רס"ג שנוצרו בניניה"
⁸ חשוב לציין שגם זה לא ברמת עדות. לדוגמא תא-שמעהתפילה האשכנזית הקדומה (עמוד 74) טען "שנוסח הדפוס מתווקן בנדיים על פי מסורת אומרי יאהבך רבתי."

(1067), סדר סעדיה גאון (מקיצי נרדמים) ומחזור ויטרי (אריה גולדשמידט תשפ"ג – כ"י ששון 535) מושווים. רשימה מקיפה של שינויי נוסחי מוצגת בצורה של הערות צד ליד נוסח התפילה הנוכחי. כשמדובר בתפילה מאוחרת יותר, הבאתי את המקור הראשון כדי שניתן יהיה להשוות בין הנוסחים. להלן בהקדמה ציינתי פירוט נרחב על שיטת ביצוע שינויי נוסח.

ב. מהו המקור החיצוני העתיק ביותר הידוע לכל תפילה? המקורות שנבדקו כוללים את הקורפוס המלא של יצירות יהודיות מוקדמות כולל התנ"ך, שני התלמודים, הפיוט הקדום, ספרי ראשונים, אפוקריפים ומדרשים. ביבליוגרפיה מלאה של טקסטים המשמשים במחקר זה מצויה בנספח.

ג. מהו כתב היד הקדום ביותר הקיים לכל תפילה ותפילה? מרכיב זה של העבודה התאפשר תודות להתפתחויות בתחום הדיגיטציה של הספריות שהתרחשו בעשרים השנים האחרונות. כל דיון הנוגע לכתבי יד יהודיים עתיקים חייב להיות מעוגן על ממצאים מהגניזה הקהירית. כארבע מאות אלף קטעים שהתגלו באוסף זה היו כר פורה לכתובת מחקרים, עבודות, ספרים וחיבורים חשובים. במהלך מאה עשרים וחמש השנים האחרונות מחקרים אלה חשפו טקסטים אבודים רבים, הכוללים חומר ליטורגי באמצעות פרויקט כתיב של הספרייה הלאומית בישראל ואתר החברה לכתבי יד יהודיים פרידברג, עלה בידי לחפש ולעין באלפי קטעים. מטרתי היתה לזהות את אלו שעשויים להיות קדומים. ד"ר אמיר אשור מאוניברסיטת חיפה סיפק בנדיבות הערכות תיארוך למאות קטעים נבחרים, מה שאפשר לי לזהות את הדוגמאות הקדומות ביותר. אינדקס מלא של כל הקטעים הרלוונטיים כלולים בנספח. בנוסף לקטעי הגניזה, נעשה שימוש בכמה כתבי יד רלוונטיים נוספים. סידורים מוקדמים (כגון כ"י אוקספורד CCC 133) וספרי תנ"ך מוקדמים (כגון קודקס ששון). גם מקורות קדומים מאוד (כגון, מגילות ים המלח) שימשו אותי כדי להשלים את המחקר והצגתו. הבדלים בין הטקסט הנוכחי לטקסט כתב היד כלולות גם הן בהערות הצד.

נוסח

הסידור כולל התפילות מכל הנוסחאות הנפוצות. בתפילות המופיעות ביותר מנוסח אחת הסידור משתמש בנוסח אשכנז כטקסט הבסיס להשוואות. הסיבה לכך היא שנוסח אשכנז היה הראשון מבין נוסחי התפילה הנפוצים היום (נוסח עדות המזרח התאחד במאה ה-16 ונוסח ספרד הוא שילוב של מנהגים שהתגבש במאה ה-18). יחד עם זאת, מלבד טקסט הבסיס, שאר המקורות אינם שייכים לשום נוסח מודרני מכיוון שרובם קודמים לכל אחד מהנוסחים המודרניים הנפוצים. יש לציין שרבים מהטקסטים העתיקים מתפצלים בין מנהגי הנוסח הישראליים והבבלים, אם כי לא חסרים גם כתבי יד המשלבים בין השניים.

סידור זה אינו מנסה לשנות בשום אופן את הנוסח המודרני הקיים בידינו כיום. הרוב המכריע של הליטורגיה הנמצא בשימוש כיום משקף נוסח מצוי בכתבי יד עתיקים. ישנם מקרים נדירים שבהם אף אחד מהמקורות שנסקרו לא תמך בטקסט הנוכחי. מקרים אלו פורטו בנספח, שיכול לשמש משאב לשחזור טקסט קדום יותר.

צילומים

צילומי כתב היד שנבחרו לשימוש מייצגים את כתבי היד הקדומים ביותר הידועים שכוללים את רוב הטקסט של כל תפילה. כתבי יד המכילים מילים בודדות בלבד לא נכללו, שכן המטרה לא הייתה ליצור מהדורה ביקורתית מקיפה אלא סידור שימושי. מהדורות ביקורתיות מקיפות כלולות בביבליוגרפיה. אלו לרוב כוללות קטעי גניזה קטנים אך אינן סוקרות סידורים מוקדמים.

הערות שוליים

המטרה של עבודה זו היא ליצור חיבור וזיקה עם הטקסטים המקוריים העתיקים. במידת האפשר, טקסט המקור המלא מצוטט בהערות השוליים כדי לשפר את ההבנה ולמנוע אי בהירות.

שינויי נוסח

בהצגת הגרסאות הטקסטואליות, הושקעה מחשבה זהירה כדי למצוא את האיזון בין מתן הערות קפדניות ומקיפות, ובו בזמן, לאפשר שמירה על שימוש נח בסידור ככל האפשר. לשם כך התקבלו ההחלטות הבאות:

- הבדלים טקסטואליים הקשורים לאיות של מילה בודדת כתיב מלא או חסר לא נרשמו (למשל, 'זמרות' לעומת 'זמירות').
- הבדלים הנובעים מ'ויו החיבור' לא נרשמו אלא אם כן הדבר שינה את המשמעות של המשפט.
- כדי לשמור על מבנה הדף, נעשה שימוש בראשי תיבות 'רע"ג' (סדר ר' עמרם גאון), 'רס"ג' (סדר ר' סעדיה גאון) ו'מ"ו' (מחזור ויטרי).
- כאשר שינוי מגיע במקום הטקסט הנוכחי, נעשה שימוש במילה 'במקום'. אחרת, הגרסה היא תוספת ולא חילופה.
- סידוריו של שלמה בן נתן והרמב"ם נדונו אך לא נכללו כעד נוסח ראשוני שכן הם נכתבו לאחר שלושת עדי הנוסח האחרים.

אני שמח להציג חיבור זה בתקווה כנה שישמש את המעינים בו כדי לרענן את חווית התפילה וכבסיס לדיון עתידי. ברוח זו, אם עלית על תיקונים לשגיאות השונות שהסתרתי ברחבי הספר, אנא ציין זאת ושלח לכתובת thesiddur@gmail.com.

משה-צבי וידר

עיה"ק מעלות
ישראל
תשפ"ד

קריאת שמע שעל המיטה

המיטה

"רבי חנינא בר יצחק אמר שלש נובלות הן:

נובלת מיתה, שנה.

נובלת נבואה, חלום.

נובלת העולם הבא, שבת."

-בראשית רבה יז

711 בבלי ברכות יז. "ר'בא (בכ"י פירצה 7 הורסא רב המנאנא) בתר צלותיה אמר הכי: "אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. עפר אני בחי, קל וחומר במיתתי, הרי אני לנגיד ככל מלא בושה וכלימה. **יהי רצון ממלכתי ה' אלהי, שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק בחימך הרבים, אבל אל על ידי יסיוני** (רק בשי"ש המודפס: **ותחלים רעים**)." (בכ"י אוספורד 366) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי" והיינו וידוי דרב המנאנא זוטרי בימא דכפורי."

ברכת המפיל

הופיע בסידור: גמרא⁷¹³ ומסכת דרך ארץ⁷¹⁴. אמירתו לפני 'שמע' מר' האי גאון⁷¹⁵. מקור הטקסט: מקורי ומבוסס על פסוקים⁷¹⁶.

שינויי נוסחאות

- 1 ברס"ג יש "כבלי" במקום "חבלי".
- 2 בקטע שלפנינו יש "בעיני" במקום "עיני".
- 3 בכל עדי הנוסח יש "ומשקיע שנת תרדמה" במקום "ותנומה".
- 4 ברס"ג ליתא "על עפעפי". ברס"ג, במ"ו ובקטע שלפנינו יש כאן "ונבטע" (המאיר לאישון בת עין). ברע"ג יש כאן "ומנוחה על אישון בת עין ושמרני כאישון בת עין".
- 5 בכל עדי הנוסח ליתא "ואלהי אבותי".
- 6 ברס"ג ובמ"ו ליתא "שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום". בכל עדי הנוסח יש כאן תוספות. ברע"ג ובקטע שלפנינו יש "ותנתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון [בקטע הסדר הפוך] וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלום רע ומהרהור [רע"ג; רע; קטע: עבירה]. ברס"ג יש "שתצילני מיצר הרע ומפגע רע". במ"ו יש "ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ושמרני מבא לידי עבירה מבא לידי חטא מבא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ותצילני מחלום רע ומהירהור רע".
- 7 בכל עדי הנוסח ליתא "רעיוני".
- 8 ברע"ג ליתא "והרהורים רעים". בקטע שלפנינו יש "וחלומות ורהורים רעים" במקום.
- 9 ברס"ג ליתא "ותהא מטתי שלמה לפניך".
- 10 בקטע שלפנינו יש "והאירה" במקום "והאר". במ"ו יש כאן "את".
- 11 ברס"ג וקטע שלפנינו ליתא את הנימוק לפני החתימה.
- 12 ברס"ג יש במקום "והעמידני ממטתי לחיים ולשלום".
- 13 בכ"ו T-S G 1.78 יש "המעיר" במקום "המאיר".
- 13 ברס"ג ובקטע שלפנינו יש "לכל העולם" במקום "לעולם".
- 14 במ"ו ליתא "לעולם כלו".
- 15 במקום "בכבודו" ברס"ג יש "מכבודו". במ"ו יש "לכבודו".

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם הַמְפִּיל חֲבָלִי שָׁנָה עֲנִי
וְתִנּוּמָה³ עַל עַפְעָפִי:⁴
וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי
וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵי⁵ שֶׁתְּשַׁכְּבֵנִי
לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְשָׁלוֹם⁶
וְאֵל יִבְהַלּוּנִי רְעִיוֹנֵי⁷ וְחִלּוּמוֹת
רָעִים וְהַרְהוּרִים רָעִים⁸ וְתִהְיֶה
מִטְּתִי שְׁלָמָה לְפָנֶיךָ⁹ וְהָאֵר¹⁰
עֵינַי פֶּן אֵישָׁן הַמָּוֶת כִּי¹¹ אַתָּה
הַמְאִיר לְאִישׁוֹן בֵּת עֵין: בְּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה הַמְאִיר¹² לְעוֹלָם¹³
כָּל¹⁴ בְּכָבוֹד¹⁵:

ראשונה מן שמות עד והיה אם שמוע שמעתי ומצד בלי
זינו מה המפיל חבלי שנה בעיני ומשקיע שנת תרדמה על
עפעפי והמאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך יי אלהי
שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ואל תרגילני לדבר
מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לידי חטא
ולידו בזיון לידי נסיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי

יצר הרע והצילני מפגע רע ומחלום רע ומהרהור רעים ואל
יבהלוני חלומות ורהורים רעים ותהא מטתי שלימה לפניך
והאירה עיני פן אישן המוות בא המאיר לכל העולם כולו בכבודך

ב"קיימברידג' T-S J 504 המתוארך לשנים 900-1050

⁷¹³ בבלי ברכות ס: (שילבנו כ"י מינכן 95 משנת 1342 וכ"י אוקספורד 366 ממאה 15/14 עם ש"ס וילנא) "הנכנס לישן על משתו, אומר מ"שמוע ישראל" עד "הקנה אם שמוע", ואומר: "ברוך המפיל חבלי שנה על עיני (בכ"י מינכן במקום יש אדם) (בכ"י מינכן ואוקספורד ליתא: ותנומה על עפעפי). ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך (בכ"י מינכן ואוקספורד ליתא: ה' אלהי, שתשכיבני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני (בכ"י מינכן: לא) לידי חטא, ואל לידי עון, ואל לידי נסיון, ואל לידי בזיון (בכ"י מינכן הסדר הפוך). (בכ"י מינכן ואוקספורד ליתא: ואל יבהלוני חלומות רעים. ואל יבהלוני חלומות רעים ורהורים רעים). (בכ"י מינכן: והעמידני ממטתי לשלום) ותהא מטתי שלמה לפניך. (בכ"י מינכן ואוקספורד ליתא: והאר עיני פן אישן המוות). (בכ"י מינכן ואוקספורד ליתא: כולו בכבודו). "כנראה במאה ה-15/16 משיחו "תיקון" את גרסת הבבלי להתאים לנוסח שברכו ביום יום.

⁷¹⁴ מסכת דרך ארץ רבה יח: טו. "הנכנס לישן אומר המפיל חבלי שנה על אדם".
⁷¹⁵ אבודרהם (כ"י טורינו A II 29 מהמאה ה-14/15) "וכתב רבי האי שראי לקהדים הברכה לק"ש ולפזמורים ולכל הפסוקים האלו כדי שישן מתוך הקריאה. ומביא ראה מהירושלמי דאמר דר' זעירא הנה קרי את שמע וחזר וקורא עד דתהו שקעו מנה זו לשנתה".
⁷¹⁶ תהלים יח: ד: "הבטיח עיני יתה אלהי האירה עיני פראיטן המות".
תהלים יח: יח: "שמרני באישון בתי עין בצל כנפיק דתסתיתני".

קריאת שמע

הופיע בסידור: אמירת 'שמע' סמוך למטה מהגמרא⁷¹⁷ ובמדרש⁷¹⁸. אמירת יותר מפרשה הראשונה מ' עמרם גאון⁷¹⁹, ר' יצחק אבן גיא⁷²⁰ ור' חננאל בן חושיאל⁷²¹ במאה ה-11.

אל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאֶהְיֶה אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיךָ בְּכָל־לִבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מַאֲדֶּךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים | הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצוּהָ הַיּוֹם | עַל־לִבְּךָ: וּשְׁנַנְתָּם לְבִנְיָךְ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשַׁבְּתְּךָ בְּבִיתְךָ וּבְלַכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל־יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמַעַתְּ תִּשְׁמָעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אֲנִי מְצוּהָ אִתְּכֶם | הַיּוֹם | לֵאמֹר אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹעֲבֹדוֹ בְּכָל־לִבְבְּכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנִתַּתִּי מִטֶּר־אֶרְצְכֶם בַּעֲתוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאֶסַּפְתָּ דָגָה וְתִירֶשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ: וְנִתַּתִּי עֵשֶׂב | בְּשֹׁדְךָ לִבְהֶמְתְּךָ וְאֶכְלֹתָ וּשְׂבַעְתָּ: הִשְׁמַרְוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וּסְרֹתֶם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אִף־יְהוָה בְּכֶם וַעֲצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְאֲבָדְתֶּם | מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר | יְהוָה נָתַן לָכֶם: וּשְׁמַתֶּם | אֶת־דְּבָרֵי | אֵלֶּה עַל־לִבְבְּכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקִשְׁרָתֶם | אִתְּכֶם לְאוֹת עַל־יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם | אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשַׁבְּתְּךָ בְּבִיתְךָ וּבְלַכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם | עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע | יְהוָה לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לָתֵת לָהֶם כִּי־מִי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל־כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנִתְּנוּ עַל־צִיצִית הַכֶּנֶף פֶּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם | אֶת־כָּל־מִצְוֹת | יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם וְלֹא־תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם | אֲשֶׁר־אִתְּכֶם זֵנִים | אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם | אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְהִיּוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים | אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: [אמת.]

⁷¹⁷ ירושלמי ברכות א: א: "תני הקורא את שמע בבית הנקסט בשחר נצא ידי חובתו. בערב לא נצא ידי חובתו. מה בין הקורא בשחרית ומה בין הקורא בערבית. רבי הונא בשם רב יוסף מה טעם אמרו אדם צריך לקרות שמע בביתו בערב בשביל להברית את המזיקין." בבלי ברכות ד: "אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי ששאר אדם קריאת שמע בבית הנקסט מנחה לקרותו על משהו. אמר רבי יוסי. מאי קרא "רגו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משפכם ודמיו סלה".

⁷¹⁸ בבלי ברכות ס: "הכנס לישן על משהו, אמר מישמע ישראל עד יזהה אם שמועו, ואומר: 'ברוך המפיל...'" ⁷¹⁹ מדרש תנחומא (מובער) בלק כג: "לא ישלב עד לאכל סוף. כשהוא אומר ה' אחד, נחפלים המחבלים מפניו, ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והוא נסמך בקרית שמע משומרי היום לשומרי הלילה, וכשכא לישן הוא מפקיד רוחו ביד הקב"ה, שצאמר בידך אפקיד רוחי."

⁷²⁰ סדר ר' עמרם גאון "יקודם קריאתה בדרך לקבל עלינו מלכות שמים שקלה." ובספר האגור שכי"י "יקוד קנה רב עקום שעקר הקריאה שיוצא בה היא שקורא לפני משהו, וממכתה כן כתב שצריך לברך עליה." אפשר שזה גם משתמע מלשון הירושלמי נעין פירוש ספר החרדים. ⁷²¹ יש מחלוקת ראשונים בדעת רמ"ג ורמ"א ורמ"ב. לדעת הרשב"א (ברכות ב.) הם אמרו את דבריהם במקרה שאדם התפלל ערבית לפני הזמן. לדעת שלטי הגיבורים (ברכות ג.) "רב עמרם והרמ"א יצאת ורבי"א ורש"י פליגי ע"ז וסביר דק"ש שעל המשה הוא העיקר וצריך לקרות כולו וגם צריך לברך אשר קב"ו על קו"ש שמע שאפילו התפלל בזמן, יש לקרוא את כולו סמוך למיטה."

⁷²² המובא בחידושי הרא"ש לברכות ס: "ור"ח ז"ל כתב גם פרשה שניה לפי שיש בה בשכבך ובקומך ואפשר דגרסינן שמע והיה עם שמועו."

ישב בסתר

הופיע בסידור: אמירת חלק מהמזמור כשמירה לפני השינה בגמרא⁷²² מבוסס על מדרש⁷²³. הפסוק לפני הפרק מר' שלמה בן יצחק⁷²⁴ וכפילת הפסוק האחרון מר' מאיר מרוטנברג⁷²⁵. מקור הטקסט: פסוק ופרק בתהלים⁷²⁶.

ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:
ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליהוה מחסי ומצודתי אלהי אבטח-בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הנות: באברתו יסך לך ותחת-כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא-תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינה אליך לא יגש: רק בעיניה תביט ושלמת רשעים תראה: כי-אתה יהוה מחסי עליון שמת מעונה: לא-תאנה אליך רעה ונגע לא-יקרב באהלה: כי מלאכיו יצוה-לך לשמרך בכל-דרכיך: על-כפיים ישאונה פן-תגף באבן רגלך: על-שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטוהו אשגבהו כי-ידע שמי: יקראני ואענהו עמו-אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: אך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: אך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי:

מגילות מדבר יהודה 11QapocPs לוח 612 המתוארך למאה הב לפני הספירה

⁷²² ירושלמי שבת ו:ב "בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת. תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שישן. אסור. והא תני. אומרים היו שיר פוגעין בירושלם. אמר רבי יודן. כאן משפגע כאן עד שלא נפגע ואי זהו שיר פוגעין. יי מהדביו צרי וכלהמזמור (תהלים ג). יושב בסתר עליון עד כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונה (תהלים צא:א-ט). "ובלשון דומה בירושלמי עירובין י:יא. בבלי שבעות ט: "ואומר... ושיר של פגעים ויש אומרים שיר של נגעים מאן דאמר דנגעים דכתיב (תהלים צא, א) ונגע לא יקרב באהלה ומאן דאמר פגעים דכתיב (תהלים צא, א) יפול מצדך אלף ואומר (תהלים צא, א) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד (תהלים צא, ט) כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונה וחזון ואומר (תהלים ג, א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה על עמד ברכתך שלח: רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי ונאני." ⁷²³ מדרש תנחומא (מבור) נשא כז "עד שלא הוקם את המשכן היו מזיקין מצונין בעולם, כשהיה משה עולה בהר, היה אומר המזמור הזה, יושב בסתר עליון... לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלה, עד אהליך, הוי עד יום שהוקם המשכן היו המזיקים מצונין, וביום שהוקם המשכן נתפלגו." ⁷²⁴ פירוש רש"י שבעות טו: ד"ה ושיר "יושב בסתר עליון ולפי שאמר משה בהקמת משכן דכתיב ויברך אותם משה ומה ברכו יהי רצון שתשרה שכנה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו והכי איתא בתורת כהנים. "המדרש מופיע בסדר עולם ו. ⁷²⁵ תשב"ץ (כ"י פאריז 2592 מהמאה ה-14) רע"ח-רע"ט "מורי הרמבי"ם אוי' שהיה מתפלל והיה נועם לעולם אומר אורך ימים אשביעהו ב' פעמים ואז יטע תיבות כל כך כמו שעולה כנגד כהנים בגימטריא לפי שהשמונה ובענין היו הולכים למלחמה אמרו והי נועם ב' פעמים ונצחו תדיר... וקשהו משביב עצמו לישן ביום קורא והי נועם כדאיתא במשכת שבעות ר' יהושע קרי להו פסוקי ונני." ⁷²⁶ תהלים צ: יז ופרק צא.

יהוה מה רבו צרי

הופיע בסידור: אמירת המזמור כשמירה לפני השינה בגמרא⁷²⁷. דילוג פסוק הכותרת בירושלמי ור' עמרם גאון⁷²⁸. מקור הטקסט: פרק בתהלים⁷²⁹ בלי הכותרת.

יְהוָה מֶה־רְבוּ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלַי: רַבִּים אֲמָרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בָּאֱלֹהִים סֵלָה: וְאַתָּה יְהוָה מִגֵּן בְּעַדִּי כְבוֹדִי וּמְרִים לִאֲשִׁי: קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהֵר קִדְּשׁוּ סֵלָה: אֲנִי שָׁכַבְתִּי וְאִישָׁנָה הִקִּיצוּתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי: לֹא אִירָא מִרְבָּבוֹת עִם אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתּוֹ עָלַי: קוֹמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי בֵּית־הַכִּית אֶת־כָּל אֹיְבֵי לְחֵי שְׁנֵי רַשָּׁעִים שִׁבְרָתָ: לִיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמָּךְ בְּרַכְתָּךְ סֵלָה:

מִזְמֹר לְדָוִד   בְּכֹחַ מַפְנֵי אֲבִי שְׁלוֹם בְּנֵי
 יְהוָה מִהֲרִי צָרֵי   רַבִּים קָמִים עָלַי
 רַבִּים אֲמָרִים לְנַפְשִׁי אֲנִי יְשׁוּעָתָה לּוֹ בָּאֱלֹהִים סֵלָה
 וְאַתָּה יְהוָה מִגֵּן בְּעַדִּי   כְבוֹדִי וּמְרִים לִאֲשִׁי
 קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהֵר קִדְּשׁוּ סֵלָה
 אֲנִי שָׁכַבְתִּי וְאִישָׁנָה   הִקִּיצוּתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי
 לֹא אִירָא מִרְבָּבוֹת עִם   אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתּוֹ עָלַי
 קוֹמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי   בֵּית־הַכִּית
 אֶת־כָּל אֹיְבֵי לְחֵי   שְׁנֵי רַשָּׁעִים שִׁבְרָתָ
 לִיהוָה הַיְשׁוּעָה   עַל־עַמָּךְ בְּרַכְתָּךְ סֵלָה

כתר ארם צובא המתוארך לשנת 930

⁷²⁷ ירושלמי שבת ו:ב "בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת. תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שינן. אסור. וקא תני. אומרים היו שיר פגועין בירושלם. אמר רבי יודן. קאן משפנע קאן עד שלא נפגע. ואי זהו שיר פגועין. "מהרבו צרי וכלהמזמור (תהלים ג). יושב בסתר עליון עד כראתה יי מחסי עליון שמת מעונך (תהלים צא: א-ט). "ובלשון דומה בירושלמי עירובין י:יא. בבלי שבעות טו: "ואומר... ושיר של פגעים ויש אומרים שיר של נגעים מאן דאמר דנגעים דכתיב (תהלים צא, ז) ונגע לא יקרב באהלך ומאן דאמר פגעים דכתיב (תהלים צא, ו) ופול מעדך אלקי ואומר (תהלים צא, א) יושב בסתר עליון בצל שדי ותלונן עד (תהלים צא, ט) כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך (ואומר (תהלים ג, א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה על עמך ברכתך סלה: רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי ונאני."

⁷²⁸ סדר רב עמרם גאון סדר קריאת שמע שעל המטה "..."ואומר ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי עד לה' הישועה."

⁷²⁹ תהלים ג.

השכיבנו

הופיע בסידור: אמירת הפסוק 'בדרך' נזכרת בגמרא⁷³⁰. תוספת פיסקת 'ברוך יהוה ביום' מר' עמרם גאון וקטעי גניזה⁷³¹. תוספת פסוק 'אשר בידו' במחזור ויטרי. אמירת כל 'השכיבנו' מר' מאיר מרוטנברג⁷³² במאה ה-13. השלמת הקטע שמתחיל 'ברוך ה' ממנהג קרפנטר⁷³³ במאה ה-14. תוספת הקטע 'יראו עינינו' ממנהג אשכנז⁷³⁴ במאה ה-15. מקור הטקסט: תפילת ערבית לחול⁷³⁵.

השְׁכִיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּכָנוּ לְחַיִּים
וּפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֶכֶת שְׁלוֹמָךְ וְתַקְנֵנוּ בַּעֲצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ וְהִגֵּן בְּעַדֵּנוּ וְהִסֵּר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר
וְחָרֵב וָרֶעִב וְיִגְזֹן וְהִסֵּר שְׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ
תִּסְתִּירֵנוּ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וָרַחוּם
אַתָּה וּשְׁמוֹר צֶאֱתָנוּ וּבּוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם:
בְּרוּךְ יְהוָה בְּיוֹם בְּרוּךְ יְהוָה בְּלִילָה בְּרוּךְ יְהוָה בְּשִׁכְבָּנוּ בְּרוּךְ
יְהוָה בְּקוֹמָנוּ. כִּי בִיָּדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים אֲשֶׁר בִּידוֹ נַפֵּשׁ
כָּל חַי וָרוּחַ כָּל בָּשָׂר אִישׁ. בִּיָּדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי פְדִיתָה אוֹתִי
יְהוָה אֵל אֱמֶת. אֱלֹהֵינוּ שְׁבִשְׁמִים יַחַד שְׁמֶךָ וְקִים מַלְכוּתְךָ
תָּמִיד וּמֶלֶךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעַד:

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׁמַח לִבָּנוּ וְתִגַּל נַפְשָׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בְּאֱמֶת בְּאִמּוֹר
לְצִיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֶיךָ. יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם
וָעַד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הִיא וּלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד כִּי אֵין
לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה:

וְהַאֲדִיקָה עֵינֵי נַפְשֵׁנוּ הַמּוֹת בְּאֵי הַמֵּאִיר לְכָל הָעוֹלָם טוֹל בְּבִטּוֹן
יְיָ בְּיוֹם ז' יְיָ בְּלִילָה ב' יְיָ בְּשִׁכְבָּנוּ ב' יְיָ בְּקוֹמָנוּ וְאִמְרֵי אֵל
הַשֵּׁטֶן יִגְעַר יְיָ בְּהַשְׁטֵן וְיִגְעַר יְיָ בְּהַשְׁטֵן בִּירוּשָׁלַם הַלְאָזָה אוֹד
מִיֶּזֶל מֵאֵשׁ יְיָ יִשְׁמוֹר יִתְּנֵךְ וְזֶאֱמַר מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם בִּירוֹךְ א
אֶפְקֵיד רוּחִי פְדִיתָה אוֹתִי יְיָ יְיָ אֱמֶת יִבְרַךְ יְיָ וְיִשְׁמְרֵךְ יִתְּנֵךְ
פְּנֵי אֵלֶיךָ וְיִחוּץ יִשְׁאֵל יְיָ פְּנֵי אֵלֶיךָ וְיִשְׁכַּל לָן שְׁלוֹם יִהְיֶה שְׁעֶךָ
לְיוֹ אֶתְּ אֹמֶר יוֹשֵׁב בְּמִטָּה עֲלִיוֹן וּבְשִׁיעַ וּבְחַמִּישִׁי בְּשִׁבְתִּי

כ"י קיימברידג' T-S J 504⁷³⁶ המתוארך לשנים 1050-900

⁷³⁰ בבלי ברכות ד: ה'. "אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הנכנסת מצוה לקרותו על משתו... אמר רב נחמן: אם תלמיד חכם הוא אין צריך. אמר אבאי: אף תלמיד חכם מיבטי ליה לקימור [בכ"י מיינכן 95 ליתא: חד] פסוקא דרמיה, [בכ"י מיינכן ליתא: קגון:] "בִּיָּדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי, פְּדִיתָה אוֹתִי ה' אֵל אֱמֶת".

⁷³¹ כזה שמופיע לפנינו.
⁷³² תשב"ץ (כ"י פארמה 2592 מהמאה ה-14/13) ר"פ "כשהר"מ קורא קריאת שמע לפני משתו... ואומר מיינכי מיקאל כ"י והשכיבנו ומסיים ופחש עליו סוכת שלום ואינו אומר ברוך שומר ישראל לעד ואומר ברוך יי ביום ברוך יי בלילה וכו'. "קשה להבין מסתימת לשון "ויכו" אם כוונתו להמשך הקטע או רק המשך הפסקא. המנהג גם מובא מר' זכריה בה"ר משה (מאה ה-13) בספר חיי עולם.
⁷³³ סידור מנהג קרפנטר (דרום צרפת) לכל השנה (כ"י פארמה 1740 המתוארך למאה ה-14) עמוד 187 "והשכיבנו וברוך יי עד יראו עינינו".

⁷³⁴ סידור מנהג אשכנז (כ"י לונדון Royal 16 A מהמאה ה-15). מופיע כיחידה מתחילה מ"יראו עינינו" אחר ברכת כהנים. יש לציין שבסידור מנהג אשכנז (כ"י וטיקין ebr 329.2) מהמאה ה-13 כבר יש אמירת ברכת הפסוקים במלואה עד החתימה.

⁷³⁵ ברכת השכיבנו בלי החתימה וחלק מהפסוקים מתוך ברכת הפסוקים שלאחריה.
⁷³⁶ הבאתי כאן את כל המשך הטקסט מקטע הגניזה כולל מה ששייך לחלקים הבאים.

פסוקי שמירה

הופיע בסידור: הפסוק מזכירה מר' עמרם גאון וקטעי הגניזה. הפסוקים משמות ⁷³⁷ ושיר השירים ⁷³⁸ במחזור ויטרי ⁷³⁹. פסוק 'המלאך' מר' אלעזר מגרמיזא ⁷⁴⁰ בתחילת המאה ה-13. מקור הטקסט: לקט פסוקים ⁷⁴¹.

הַמִּלְאָךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמִי
וְשֵׁם אֲבוֹתֵי אֲבֹתָהֶם וַיִּצְחַק וַיִּדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:
וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִנֵּשֶׁר בְּעֵינָיו
תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזִנָּה לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר
שָׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רַפָּאֵךְ:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׁטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׁטָן וַיִּגְעַר יְהוָה בְּךָ
הַבַּחַר בִּירוּשָׁלַם הֲלֹא זֶה אוֹד מִצֵּל מֵאֵשׁ:
הִנֵּה מִטָּתוֹ שְׁלֹשְׁלֹמָה שְׁשִׁים גְּבוּרִים סָבִיב לָהּ מִגְּבֻרֵי יִשְׂרָאֵל:
כָּלֵם אַחֲזִי חֶרֶב מִלְמַדִּי מִלְחָמָה אִישׁ חֶרְבוֹ עַל יָרְכוֹ מִפְּחַד
בְּלִילוֹת:

וְיִזְכֹּר וְיִזְכֹּר הַלָּלוּ " בְּרוּךְ יְיָ בְּיוֹם בְּרוּךְ יְיָ בְּלִילָה בְּרוּךְ יְיָ
בְּשֹׁכְנֵי בְרוּךְ יְיָ בְּחֻמֵּינוּ: וַיֹּאמֶר: אֱלֹהֵי הַשָּׁטָן יַעֲגִיגֵנוּ יְיָ
בְּרַחֲשָׁטָן יַעֲגִי יְיָ בְּחֶרֶב בְּחֻמֵּינוּ הַלָּלוּ אֱלֹהֵי אֲדָר מִיֵּד
מֵאֵשׁ:

וַיִּשְׁמַר מִכָּל רָע וַיִּשְׁמֹר אֶת־נַפְשׁוֹ: וַיִּשְׁמֹר צִיּוֹן
וּבֵית מִעֲתֵהוּ עוֹלָם: אֲשֶׁר בִּיחֻצְפֶּשֶׁל חִירוּחַ בְּלִשְׁתֵּי
אֲשֵׁי: יִכְסֶה יְיָ וַיִּשְׁמֹר: וַיֹּאמֶר יְיָ פָּנָנוּ אֱלֹהֵי הַחֶרֶב: וַיִּשְׁאֵל
פָּנָנוּ אֱלֹהֵי וַיִּשְׁבַּח לֵשׁ לֵשׁ: וַיִּשְׁבַּח בְּסֵדֶר עֲלִיָּה בּוֹ:

וְהָיָה שְׁמֵעַ תִּשְׁמַע בְּחוּל יְיָ אֱלֹהֵי הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵצְמֵת תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזִנָּה
לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָ כָּל חֻקָּיו בְּהַמְחִלָּה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בַּמִּצְרִים
לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רַפָּאֵךְ: הִנֵּה מִטָּתוֹ שְׁלֹשְׁלֹמָה
שְׁשִׁים גְּבוּרִים סָבִיב לָהּ מִגְּבֻרֵי יִשְׂרָאֵל: מִפְּחַד בְּלִילוֹת:

מחזור ויטרי כ"י ששון 535 המתוארך לשנים 1124-1154

⁷³⁷ בבלי ברכות ה'. וַיֹּאמֶר רַבִּי יִצְחָק: כָּל הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע עַל מִטָּתוֹ מִזִּיקִין בְּדִילִין חִימוֹ... אָמַר רַבִּי שְׁמוּעוֹן בֶּן לָקִישׁ: כָּל הַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה יִסְרוּן בְּדִילִין חִימוֹ... אָמַר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן: הָאֵל אֶפִּילוֹ תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן, יוֹדְעִין אוֹתוֹ, שְׁנָאֵמַר "וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִנֵּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזִנָּה לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רַפָּאֵךְ".
⁷³⁸ מדרש תנחומא (מבשר) נשא ט"ז "הנה מִטָּתוֹ שְׁלֹשְׁלֹמָה שְׁשִׁים גְּבוּרִים סָבִיב לָהּ... שְׁשִׁים גְּבוּרִים אֵלֶּי שְׁשִׁים אוֹתִיּוֹת שֶׁבְּכֶרֶת כְּהִנִּים, יְכוּלִים אַחֲזִי חֶרֶב, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד שָׂמוֹ שֶׁל הַקְּבִי"ה נֶכֶד בּוֹ, בְּרַכָּה ה', יָאֵר ה', יִשְׂאֵל ה', אִישׁ חֶרְבוֹ עַל יָרְכוֹ, מִה רָאָה הַיָּרֵךְ לְהִזְכֹּר כָּאֵן, אֲלֵא אֶפִּילוֹ אֲדָם רֹאֵה בְּחִלּוֹמוֹ חֶרֶב שְׁלֹפָה נִתְּנָה עַל צְנָאוֹ וְקוֹטֵעַ אֶת יָרְכוֹ, מִשְׁכִּים בְּבִקּוֹר וְחוֹלֵךְ לְבֵית הַתְּנָסֶת, מִפְּחַד בְּלִילוֹת, מִפְּחַד שְׂרָאָה בְּלִילוֹת בְּחִלּוֹמוֹ, וְרֹאֵה אֶת הַתְּנָסִים נוֹשָׂאִים כְּפִיהֶם, הַחֲלוֹם רַע מִתְבַּטֵּל מִמֶּנּוּ, לְכָךְ נֹאמַר מִפְּחַד בְּלִילוֹת." וְלִכֵּן אַחֲרֵי שֶׁכָּבַר הוֹחִל לומר בְּרַכַּת כַּחֲנִים כַּחֲלָק מִהַטָּקֵס, הַגִּיּוֹן שֶׁהוֹסִיפוּ פֶסוּק זֶה לַפָּנִי אֲמִירָתוֹ.

⁷³⁹ במחזור ויטרי אחרי הפסוקים בשיר השירים כתוב לומר תהלים מזמור כג.
⁷⁴⁰ ספר רוקח (דפוס פאנו רס"ה 1505) שמי"ה "הַנִּכְנָס לִישׁוֹן בְּלִילָה קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע... בְּפֶקֶד אֶת דְּבָרָיו צִדִּיק לְקוֹרֵא בְּיָדָךְ אֶפְקִיד רוּחִי.

⁷⁴¹ וַיִּשְׁקוּרֵי הַמִּלְאָךְ הַגָּאֵל. לִישׁוֹנָה. וַיֹּאמֶר ה' אֵל הַשָּׁטָן. בְּרַכָּה. יָאֵר. "שָׁא."

בראשית מח: טו, שמות טו: כו, זכריה ג: ב, שיר השירים ג: ז-ח.

"וואמי מימיני מיכאל כו"י" מה שמעיד על תפוצתה של התפילה, כאשר כבר במאה ה-13 היה המשכה ידוע.

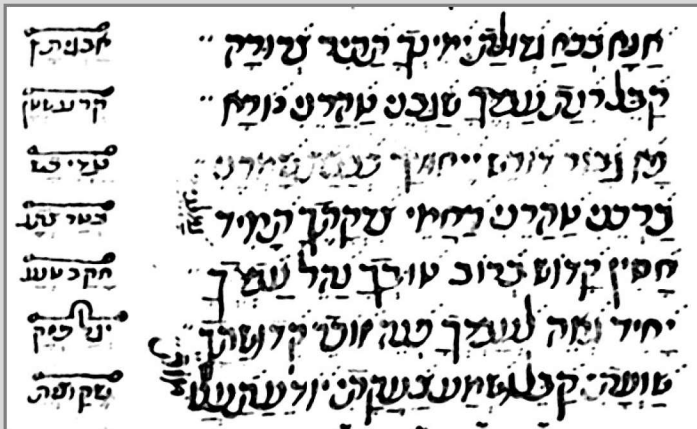

תהלים קכ"ח ואנא בכח

הופיע בסידור: אמירת מזמור קכ"ח⁷⁵¹ ממנהג אשכנז⁷⁵² במאה ה-15 ומבוססת על גמרא⁷⁵³.
 אמירת 'אנא בכח' כאן מנוסח ספרד⁷⁵⁴ במאה ה-16.
 מקור הטקסט: פרק בתהלים ופיוט מקורי⁷⁵⁵.

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר־יָרָא יְהוָה הַהֵלֶךְ בַּדֶּרֶכִּיו: יִגִּיעַ כַּפִּיךָ
 כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֲשַׁתְּךָ כִּגְפָן פְּרִיָּה בִּירְכָתִי בֵּיתְךָ
 בְּנִיךָ כְּשִׁתְּלִי זִיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ: הִנֵּה כִּי־כֹן יִבְרַךְ גִּבּוֹר יֵרָא
 יְהוָה: יִבְרַכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
 וּרְאֵה־ בָנִים לְבְנֶיךָ שְׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

אֲנָא בְּכַח גְּדֻלַּת יְמִינְךָ. תַּתִּיר צְרוּרָה:
 קָבַל רִנַּת עַמֶּךָ. שְׁגַבְנוּ טְהַרְנוּ נוֹרָא:
 נָא גְבוֹר. דּוֹרְשֵׁי יְחֻדְךָ. כְּבַבְתָּ שְׁמֶרֶם:
 בָּרַכְם טְהַרֶם. רַחֲמֵי צַדִּיקְךָ. תָּמִיד גְּמִלֶם:
 חֲסִין קְדוֹשׁ. בְּרוּב טוֹבְךָ. נָהַל עֲדָתְךָ:
 יַחֲדִיד גָּאֵה. לַעֲמֹךָ פִּנֵּה. זוֹכְרֵי קִדְשְׁךָ:
 שׁוֹעֲתָנוּ קָבַל. וְשָׁמַע צַעֲקָתָנוּ. יוֹדַע תַּעֲלָמוֹת:
 בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

סידור "זכר צדיק" נוסח ספרד כ"י לונדון Or. 11594⁷⁵⁶ המתוארך בין השנים 1467-1492

⁷⁵¹ כבר במאה ה-13 ידוע מנהג לומר פרק בתהלים המזכיר ירושלים כחלק מטקס קריאת שמע שעל המיטה. כתוב בתשוב"ץ שרי' מאיר מרוטנברג היה "אומר" שיר המעלות ללד באומרים ל"י כדי להזכיר ירושלים.

⁷⁵² סידור מנהג אשכנז (כ"י לונדון A 16 Royal המתוארך למאה ה-15).

⁷⁵³ בבלי ברכות נ. "הקורא קריאת שמע (בחלום) ראוי שתשרה עליו שכנה, אלא שאין דורו זכאי לכך...הרואה נפץ טעונה בחלום אין אשתו מְפֹלֶת נְפִלִים, שְׁנָאָמֶר: "אֲשַׁתְּךָ כִּגְפָן פְּרִיָּה"...הרואה זיתים בחלום, זוֹטְרֵי פְּרִי וְרִבִּי וְקָאֵי עֲסָקִיָּה כְּזִיתִים. וְהִנֵּי מִיָּלִי פְּרִי, אֲבָל אֵילָנִי הוֹיִין לִיָּה בָּנִים מְרוּבִין, שְׁנָאָמֶר: "בְּנִיד כְּשִׁתְּלִי זִיתִים וְגוֹ'".

⁷⁵⁴ תמונות תחנות תפלות ספרד (דפוס ונציה שמו"ד 1584).

⁷⁵⁵ עיין ערך 'אנא בכח' שלפני פסוקי דזמרה.

⁷⁵⁶ הבאתי כאן את אחת מההופעות הראשונות בכתב של הפיוט, שם הוא מופיע כתפילה לפני שחרית.

תהלים קכ"א

הופיע בסידור: אמירת שני פסוקים האחרונים מר' עמרם גאון וממחזור ויטרי. אמירת המזמור כולו מקטע בגניזה⁷⁵⁷ ומנהג רומא⁷⁵⁸ במאה ה-14/13 ומבוססת על מדרש⁷⁵⁹. מקור הטקסט: פרק בתהלים⁷⁶⁰.

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֲשָׁא עֵינֵי אֶל־הַהָרִים מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי:
עֲזָרִי מֵעַם יְהוָה עֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרֶץ:
אֶל־יִתֵּן לַמוֹט רִגְלֶךָ אֶל־יָנוּם שְׁמֶרְךָ:
הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:
יְהוָה שְׁמֶרְךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ:
יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יִכָּכֶה וַיָּרֶחַ בַּלַּיְלָה:
יְהוָה יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשְׁךָ:
יְהוָה יִשְׁמֹר צִאתְךָ וּבֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

תמיד בתי שירי
שיר למעלות
אשר שם להחיות
באחון ובא עזרי

שירי מעם ה' עשה שמות וארץ: עין יבא עזרי
רגלך ול ינום שומרך הנה לא ינום ולא
ישן שומרך ה' שומרך ה' ינום
על יד ימיניך: יומם השמש לא יכבה
ולח בלילה: ורשומך מכל רע ושומר
את נפשך: ה' ישמר צאתך ובאך מעתה ועד
עולם:
בדרך אפקודי הנה פרחתה אותה ה' לאמר

קיימברידג' Add. 3160.5 המתוארך למאה ה-11/10

⁷⁵⁷ המובא כאן. קשה להכריע שבקטע אמירת המזמור חלק מקריאת שמע שעל המטה ולא תפילת ערבית אבל הפסוק שבסוף המזמור סימן שהוא שיר לכהן.

⁷⁵⁸ מחזור מנהג רומה לכל השנה (כ"י לונדון Mon. 217) המתוארך למאה ה-14/13.

⁷⁵⁹ מדרש תנחומא (בובר) קדושים ו' "אמר ר' מני לא תהא קריית שמע קולך בעיניך, מפני שיש בה רמ"ח תיבות, כנגד אברים שבאדם, ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמר הקב"ה אם שמרתם שלי לקרונה כתיקנה, אף אני אשמור את שלכם, לכך דוד מוקלס "שמרני כאישון בת עין, א"ל הקב"ה ישמר מצותי ותיחזק. אמר ר' שמעון בן חלפתא למה הדבר דומה, לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה, ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל, אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו, אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו, עמדו זה עם זה, אמרו זה לזה, עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומיך, ואני אשמור שלך בתחומי, כך אמר דוד "שמרני כאישון בית עין, אמר לו הקב"ה ישמר מצותי ותיחזק, כך אמר הקב"ה לישראל, שמרו מצותי, מצות קריית שמע שחירת וערבית, ואני משמר אתכם, שנאמר "י' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך".

⁷⁶⁰ תהלים קכא.

אדון עולם

הופיע בסידור: אמירת הפסוק ממנהג ספרד במאה ה-16⁷⁶¹ מבוססת על גמרא⁷⁶² זוהר⁷⁶³. אמירתו ג' פעמים ממנהג אשכנז⁷⁶⁴ בשנת 1726. אמירת 'אדון עולם' מסידור נוסח אשכנז⁷⁶⁵ משנת 1456. מקור הטקסט: פסוק בתהלים⁷⁶⁶ לפני פיוט מקורי⁷⁶⁷.

יאמר ג"פ: רָגְזוּ וְאַל תַּחֲטְאוּ אֲמָרוּ בְּלִבְבְּכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶּם וְדַמּוּ סֵלָה:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ, בְּטָרֵם כָּל יַצִּיר נִבְרָא:
לַעֲת נַעֲשֶׂה בַּחֲפָצוֹ כֹּל, אֲזִי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:
וְאַחֲרֵי כָּלֹת הַכֹּל, לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא:
וְהוּא הָיָה וְהוּא הוֹה, וְהוּא יִהְיֶה בְּתַפְאָרָה:
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי, לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחֲבִירָה:
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית, וְלוֹ הָעוֹ וְהַמְשָׁרָה:
וְהוּא אֵלִי וְחִי גּוֹאֲלִי, וְצוֹר חֲבִלִי בַּעַת צָרָה:
וְהוּא נָסִי וּמְנוּס לִי, מִנֶּת כּוֹסֵי בְיוֹם אֶקְרָא:
בְּיָדוֹ אֶפְקִיד רוּחִי, בַּעַת אִישָׁן וְאַעֲיָרָה:
וְעַם רוּחִי גּוֹיָתִי, יִהְיֶה לִי וְלֹא אֵירָא:

סדר ברכות "שרביט הזהב" כ"י ירושלים ליבוביץ 5⁷⁶⁸ משנת 1726

⁷⁶¹ תמונות תחנות תפלות ספרד (דפוס ונציה ש"י 1584).

⁷⁶² בבלי ברכות ד': "אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מנחה לקרותו על מנתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודממו סלה?"

⁷⁶³ זוהר בחקותי ק"ג: "רבי יוסי פתח, רגזו ואל תחטאו וגו'. רגזו ואל תחטאו, האי קרא אוקמיה, דבעי בר נש לארצא יצר טוב על יצר הרע, ונפיר. אבל בשעתא דרמש ליליא, ובר נש שכיב על ערסיה, כמה נרדיגי נמוסין מתערין בעלמא, ואזלין ושאטין, ויגני נשא בעאן לאתרצא מקומיה קודשא בריך הוא, ולדחלא מניה, בגין דלא ישתכח נפשיה בגוייהו, וינשנויב מנייהו. ויבעי ליה לבר נש, דלא יפיק מנייהו מלך בפומיה. בגין דלא יתער לחו לגביה, ולא ישתכחון בהדיה. תדא הוא דכתיב אמרו בלבבכם על משכבכם ודממו סלה. דלא יפיק מנייהו מלך מפומיה."

⁷⁶⁴ ספר שרביט הזהב (כ"י ירושלים ליבוביץ 5) 1726 ותיקוני קריאת שמע של לילה (דפוס ווילהרמרש דארף ת"ץ 1730).

⁷⁶⁵ סדור מנהג אשכנז המערבי לכל השנה כ"י בודפשט Kaufmann A 369 משנת 1456.

⁷⁶⁶ תהלים ד: ה.

⁷⁶⁷ עיין ערך "אדון עולם" לפני שחרית.

⁷⁶⁸ כתוב לפני הפסוק ביידיש "דו זאגט מן דרייט מאל" ותרומו "כאן אומרים שלוש פעמים".